

Artikel fra
Årsskriftet Critique
første årgang, 2008

Udgivet af Konservative Studenter i Aarhus,
Christian Houlberg Skov, stud. mag.
Rasmus Ladekjær Pedersen, stud. scient.

Hverken stat eller individ

Af lektor, Ph.D. Søren Hviid Pedersen

Om forfatteren

Søren Hviid Pedersen (f. 1966) er lektor ved Institut for Statskundskab, Syddansk Universitet. Han er cand. scient. pol. fra Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet og har en Ph.D.-grad fra University of Essex, Department of Government, UK. Søren Hviid Pedersen har været ansat ved Institut for Statskundskab, Syddansk Universitet siden 2001 og har bl. a. forsket i konservatismen som politisk teori.

Jeg håber at kunne demontere nogle efterhånden indgroede myter om konservatismen, specielt som den forstås i Danmark. Det er opbygget en myte om, at enten er man statskonservative/socialkonservativ eller også er man minimalstatskonservativ. Begge overbevisninger er isoleret set noget vrøvl! Det har på den ene side aldrig været meningen, at konservatismen skal stå både politisk og intellektuelt brast med den socialdemokratiske velfærdsstat. Konservatismens og Det konservative Folkepartis formål må aldrig degenerere til bare at forvalte velfærdsstaten. I den forstand er konservatismen ikke socialdemokratisme minus ti procent. På den *anden side* må det ligeledes fremhæves, at konservatismen på ingen måde kan siges at advokere for en minimalstat. Stor var min forbavselse da jeg, på en for øvrigt rigtig vellykket og imponerende KU konservatismekonference for nylig, (gen)hørte argumentet om, at der findes en minimalstatskonservatisme. Det er simpelthen vrøvl, der gives ingen minimalstatskonservatisme overhovedet.

For at imødekomme anklagen om at lyde som en sur gammel konservativ lektor vil jeg, i det følgende positivt forsøge, at argumentere for hvad jeg så forstår ved konservatismen. Mere principielt, og helt overordnet, kan man udtrykke det således, at konservatismen, hverken skal dyrke individet og markedet eller kollektivet og velfærdsstaten, men skal derimod anerkende civilsamfundet, som den grund hvor menneskets frihed og ansvar udspringer fra.

Artiklen er tredelt. Jeg vil først beskrive hvad der er konservatismens filosofiske grundlag. Heri fastslås at konservatismen har en grundlæggende mistro til det enkelte menneskes moralske og intellektuelle habitus. Mennesket behøver struktur og samfundsmæssig orden for at kunne leve et civiliseret liv. Dernæst vil jeg analysere de politiske konsekvenser af denne konservative skepsis. Konservatismen er med baggrund i denne fundamentale skepsis afvisende overfor rationalistiske ideologier som liberalisme og marxisme. Til sidst vil jeg beskrive de konsekvenser der er for konservatismens forståelse af det fri marked og privat ejendomsret. Der er ingen tvivl om at konservatismen betragter et frit marked og privat ejendomsret som nødvendige forudsætninger for et frit samfund med frie borgere. Samtidig kan et frit marked ikke betragtes som noget isoleret, uafhængigt af det samfund og de mennesker, der er en del af et frit marked. Staten har således en rolle der består i at varetage de interesser der ikke umiddelbart tilgodeses af markedet samt opretholde de kulturelle forudsætninger for markedet.

Konservatismens filosofiske grundlag

Et gennemgående tema i næsten alt konservativ politisk filosofi er en anerkendelse af menneskets relative og begrænsede moralske og intellektuelle kapacitet. Hvad menes der med det? De fleste konservative politiske filosoffer antager at mennesket har begrænsede evner og dermed behøver strukturer der kan vejlede det enkelte menneske. Dette lyder i sig selv en anelse formyndersk, men dette skal ses i modsætning til både liberalismens næsten religiøse tro på det enkelte menneske og dets intellektuelle og moralske autonomi men også til socialismens næsten religiøse hengiven til staten som den institution der skal og kan løse alle problemer. I den forstand har konservatismen den, måske ganske realistiske, erkendelse at mennesket er svagt og uforstandigt

og derfor behøver en struktur, der kan angive retning og mening for den enkelte. Denne struktur udgøres af institutioner, vaner og traditioner. Konservatismens fremmeste opgave består derfor i at kunne varetage og forvalte disse institutioner, således at de fortsat er til gavn for samfundsmedlemmerne. Det er samfundets institutioner, vaner og traditioner, der er repræsentanter for den historisk akkumulerede viden ethvert samfund besidder. Disse institutioners og traditioners viden og erfaring er noget, der eksisterer forud for det enkelte menneske. Mennesket som grundlæggende betragtes som en begrænset skabning er derfor afhængig af at der eksisterer disse institutioner og traditioner, der så at sige bærer denne historiske akkumulerede viden. Dette har nogle helt grundlæggende konsekvenser for konservatismen.

En konkret konsekvens bliver at en af konservatismens fornemste opgaver bliver at forvalte og beskytte de politiske og demokratiske institutioner og traditioner, der eksisterer i Danmark. Institutioner som kongehuset, folkekirken og Folketinget er alle eksempler på fundamentale og vægtige institutioner, der skaber rammerne for det danske politiske liv og ligeså vigtigt rammen for civilsamfundets mangfoldighed af foreninger, virksomheder, private institutioner og ikke mindst familien. Et eksempel på en konservativ varetagelse af danske institutioner kunne være den verserende sag, hvor EF-domstolens kendelse totalt undergraver den første danske integrationspolitik. Her er det en konservativ opgave, at forsvare nationalstatens og Folketingets ret til at definere hvad der er lov og ret her i landet. Dette skal ikke overlades til udenlandske dommer og en udenlandsk domstol, det er kun det danske folk, der skal bestemme lovgivningen i Danmark. Med en lettere omskrivning af Hørups berømmede ord, kan man sige: Intet over eller ved siden af det danske folk og dansk folkestyre. Dette må være de konservatives mantra. Det er ikke kun konkrete institutioner, der skal forvaltes og forsvares, men også bestemte opfattelser eller værdier kan gøres til genstand for forvaltning og beskyttelse. Et eksempel på dette kunne være danskernes tradition for en vidstrakt ytringsfrihed; noget der blev understreget med al ønskelig tydelighed under karikaturkrisen¹! Dette eksempel illustrerede, at danskernes syn på ytringsfrihed var mere vidstrakt og rummelig end formørkede imamer, den kulturradikale Tøger Seidenfaden og et rend af anonyme profithungrende eksportdirektører med Arla i spidsen. Her var de konservatives opgave at værne om danskernes tradition for ytringsfrihed og man må sige, at her fejlede vi konservative ikke. Ytringsfrihed er ikke bare ytringsfrihed, ytringsfrihed er noget der udøves indenfor en bestemt kontekst med en bestemt historisk erfaring som ballast. Det er denne historiske kontekst der giver substans til vores rettigheder, herunder ytringsfriheden.

Konservatismens opgave bliver at forvalte og beskytte samfundets værdiøkologi eller dets moralske og sociale kapital. Samfundets værdiøkologi er de grundlæggende institutioner og værdier i samfundet, der tilsammen danner forudsætningen for samfundets gensidighed og sammenhængskraft. Konservatismens fremmeste opgaver bliver derfor, at beskytte disse grundlæggende institutioner og værdier. Uden disse institutioner og værdier hersker der anarki, kaos og nihilisme, kort sagt menneskets tilværelse vil være en krigstilstand, hvor intet civiliseret samfund er muligt, og hvor menneskets tilværelse er "(...) solitary, poor, nasty, brutish and short" for at citere den engelske politisk filosof Thomas Hobbes (1588-1678). Uden en stat der kan beskytte og forvalte samfundet bliver vores tilværelse ubærlig og uciviliseret. Dermed ikke sagt at staten skal være almægtig, som Hobbes forestillede sig det, men bare for at understrege, at staten har en naturlig plads indenfor konservativ politisk filosofi. Hermed er enhver tale om det intellektuelle misfoster, nogle kalder, minimalstatskonservatisme helt udenfor den konservative politisk filosofi.

Den konservative politiske filosofi

Netop konservatismens udgangspunkt i en filosofisk skepticisme får konservatismen til at betone det konkrete og historisk givne. Udgangspunktet bliver derfor naturligt nok det historisk

---

¹Muhammedkrisen, red.

ationale fællesskab og de institutioner og værdier, der tilsammen danner grundlaget for det danske folk. Den engelske politiske filosof Alasdair MacIntyre skrev i hans *After Virtue* (1981), at jeg altid er en eller andens søn eller datter, jeg tilhører et bestemt folk og en bestemt nation. Hvert enkelt menneske er noget specielt, i det det har en specifik identitet i kraft af, at vi hver især har tilhørsforhold til bestemte og specifikke fællesskaber og samfund. Civilsamfundet er om noget rammen om disse fællesskaber og identiteter et forhold som den eminente amerikanske konservative sociolog Robert Nisbet betonende stærkt. Konservatismens fokus er således på civilsamfundet som den kontekst, der er vigtigst for det enkelte menneskes mulighed for at leve et godt og ikke mindst frit liv. Det er civilsamfundets mange sammenslutninger og institutioner, der er bolværket mod henholdsvis statens kollektivismen såvel som markedets atomistiske individualisme. Civilsamfundets institutioner er det, der skaber sammenhæng og mening for det enkelte menneske og integrerer det i de fællesskaber, der er så vigtige for konservatismen.

En umiddelbar konsekvens af dette er at konservatismen betoner det lokale, konkrete og partikulære frem for det globale og abstrakte. Hermed også antydning at konservatismen er historisk orienteret således, at hvis man skal forstå mennesket, så skal man forstå den historiske kontekst, det enkelte menneske eksisterer indenfor. Den franske konservative filosof De Maistre (1754-1821) havde ganske ret når han hævdede, at han havde set "(...) franskmænd, italienerne. Og takket være Montesquieu, kan man også opleve persere, men hvad angår mennesket, så må jeg sige at jeg aldrig i mit liv har set sådant et menneske." Det autonome generiske menneske er et fantom, noget der ikke eksisterer i denne verden. Menneskets identitet er, ifølge konservatismen, forbundet til det konkrete og nære og udelukkende således kan vi begribe hvem vi er. Marxismens generiske menneske eller liberalismens suveræne individ er begge udslag af samme fejlagtige tænkning. Ligeledes findes der heller ikke en universel moral, også selvom den bliver pakket ind i en ide om universelle menneskerettigheder eller lignende. Netop denne længsel efter universelle moralske standarder, der absolut skal gennemtvinges overfor andre mennesker og kulturer, repræsenterer et genuint forfald. Ideen om universelle moralske standarder, denne fjendtlighed overfor det partikulære og det historiske baseres nemlig på ideen om menneskeheden, det generiske menneske, der eksisterer uafhængigt tid og sted. Netop denne fejlslagne holdning reducerer andre folkeslags kulturer og historiske identiteter til at være fjender af menneskeheden, der derfor fortjener opdragelse og måske, i sidste instans, straf for deres "ulydighed" overfor et sæt abstrakte principper.

Den franske konservative politiske filosof Alain de Benoist har ganske indgående analyseret konsekvensen af denne moralisme i forhold til mangfoldigheden af kulturer og identiteter. Det er Benoists pointe, at denne moralisme, repræsenteret af menneskerettighedsideologien, undergraver det væsentligste for mennesket, nemlig dets partikulære identitet, det der giver retning og mening for vores liv. Dette skyldes at mangfoldigheden, retten til forskellighed, fuldstændigt undergraves af disse universalistiske moralske standarder. Enhver kultur, enhver identitet, der ikke lever op til denne menneskerettighedsideologi, udsætter sig for kritik og overgreb, af dem der udråber sig til at være repræsentanter for menneskerettighederne. Konservatismens modsvar til denne moralistiske menneskerettighedsideologi er et forsvar for retten til forskellighed. Netop et aspekt der understreges kraftigt og intelligent af Benoist. Et eksempel er måske nyttigt i denne sammenhæng. En kritik af den kinesiske stats fremfærd overfor eksempelvis tibetanerne skal ikke baseres på, at man overtræder individuelle tibetaneres påståede individuelle menneskerettigheder. Kritikken af Kinas politik er snarere, at den ikke respekterer retten til forskellighed, og dermed ikke respekterer tibetanernes ret til at leve et liv i overensstemmelse med deres kultur, traditioner og særegne værdier. Retten til forskellighed foreskriver ikke et bestemt moralsk sæt af principper eller lignende, men forsvaret folkeslagenes ret til at definere sig selv og de værdier de ønsker at værdsætte og opretholde. Som konsekvens af konservatismen grundlæggende historisk partikulære grundantagelser og respekten for forskellighed er konservatismens derfor yderst afvisende overfor politiske utopier, der er baseret på rationalistiske

antagelser om menneskets ahistoriske natur eller fordrer en universalistisk moral eller værdisæt, der er gyldig for alle mennesker til at tider og steder.

Den politiske implikation af denne grundlæggende skepticisme er, at konservatismen per definition afviser politiske utopier. Der findes med andre ord ikke et perfekt samfundssystem der er valid til alle tider og steder. Konservatismens politiske filosofi er derfor sensitiv overfor det historisk overleverede. Heri lægger en klar afgrænsning i forhold til konkurrerende politiske ideologier såsom marxisme og liberalisme. Hvad der netop er kendetegnende for begge disse ideologier er deres utopiske tilbøjeligheder. For en konservativ er der i princippet ingen forskel mellem marxismens statsløse kommunistiske utopi og liberalismens minimalstat. Begge er de udtryk for en ideologisk utopisk tænkning, der absolut ikke har hold i nogen virkelighed. Den engelske konservatisme forsker Noel O'Sullivan skrev, at konservatismen tilslutter sig en "politics of imperfection" (O'Sullivan 1975). Denne politikopfattelse er milevidt fra marxismens og liberalismens utopier. Konservatismens politiske imperfektion er et eksplicit opgør med dispositionen til at modellere et samfund efter ideologiske skabeloner. Politikens opgave bliver at opretholde en distinktion og balance mellem stat og civilsamfund. Kun gennem denne distinktion og afbalancering er det muligt at opnå genuin frihed for det enkelte menneske. Denne balance kan kun skabes ved at der er historisk sund dømmekraft, der inddrager det pågældende samfunds værdiøkologi. Skellet mellem stat og civilsamfund skal til alle tider opretholdes, ellers er konsekvensen totalitarisme. Men lige præcist hvor skellet mellem civilsamfund og stat er, er ikke noget der kan bestemmes a priori, dvs. uafhængigt af erfaringen. Der er således en god portion respekt for det politiske og for politisk dømmekraft i konservatismen. Konservatismen vil ikke eliminere det politiske gennem konstruktion af ideologiske fantasier eller misfostre som eksempelvis marxismens statsløse kommunistiske samfund eller tilsvarende liberalismens minimalstat. Indenfor disse ideologiske fantasier er der ikke plads til uenighed, pluralisme og diversitet, her er der kun plads til ideologiernes forvanskede stereotyper og systemer. Konservatismens levner, i modsætning til de politiske ideologier, plads til en historisk bevidst politisk forståelse, der åbner op for folkestyre og et frit civilsamfund, der ikke skal underlægges ideologiske eksperimenter. Konservatismen er derfor skeptisk overfor politisk rationalisme, hvilket er forestillingen om at man udelukkende rationelt kan begribe og designe samfundet og dets institutioner.

I den forbindelse er det relevant at inddrage den engelske konservative politiske filosof Michael Oakeshott, der gennem sit forfatterskab kraftigt opponerede imod ideologier og totalitære samfundstyper (Oakeshott 1963 og 1975). Oakeshotts kritik af vor tids politiske ideologier, er en kritik af rationalismen. Hvorledes forstår Oakeshott rationalisme? Rationalisme er for det første den overbevisning at al aktivitet bør være ledet eller styret af fornuft. Der findes to grundlæggende former for rationalitet. Noget der referer tilbage til distinktionen mellem teori og praksis som vi berørte for lidt siden. Der findes en *teknisk* rationalitet eller fornuft som postulerer at viden skal kunne formuleres og ekspliciteres i regler, principper eller maksimer. En anden variant er den *praktiske* fornuft hvor viden udelukkende består i anvendelsen af denne viden og som derfor ikke kan formuleres eksplicit i form af regler eller principper.

Det kildne punkt er at rationalisten kun anerkender den tekniske fornuft og den viden der kan ekspliciteres. For rationalisten er kun den tekniske viden legitim. Dette er et afgørende karakteristika ved rationalisten. Dette er motiveret ved en higen efter sikkerhed og klarhed. Det forhold at vores viden skal kunne ekspliciteres garanterer den epistemologiske sikkerhed, der er så vigtig for rationalisten. Men dette er, ifølge Oakeshott, en illusion. Det er en illusion fordi den tekniske viden altid forudsætter en praktisk viden, en allerede eksisterende viden eller indsigt. Teknisk viden er kun viden på baggrund af en mere fundamental viden, der omgiver det enkelte menneske. Den tekniske og videnskabelige viden forudsætter således vaner, institutioner, traditioner. Disse traditioner er standarder for hvornår en handling i dette tilfælde, en videnskabelig handling, er intelligent udført. Den tekniske viden er således ikke en komplet

eller hel viden, men en viden der er skabt på baggrund af en mere fundamental viden. Den tekniske viden er således en udledning af noget mere fundamentalt.

Oakeshott' kritik af rationalismens tekniske viden er dens antagelse om at bevidstheden er tom eller kan anskues separat fra den virkelighed den forudsætter at erkende. Men ifølge Oakeshott kan man ikke separere bevidsthed og verden, de er uløseligt forbundet og tesen om at vi kan postulere, at den tekniske viden er forudsætningsløs er derfor fejlagtig. Dette har nogle helt klare politiske konsekvenser. Når rationalisme bliver politisk får vi politiske ideologier, der netop baseres på denne rationalistiske fejlslutning. De politiske ideologier postulerer, at den viden, de besidder er løsrevet, eller uafhængig af, traditioner, kontekst, vaner, historie etc. Det problematiske opstår når ideologierne fremstår som eksempler på en komplet eller hel viden, der kan substituere den praktiske viden. Her bliver det farligt. For herigennem fremstår ideologer som om at disse besidder en teknisk rationel og perfekt viden, som de rent faktisk slet ikke besidder. Politiske ideologier er derfor per definition fejlagtige og mangelfulde måder at gennemtænke det politiske på. Politiske ideologier repræsenterer en anden-ordens viden, der forudsætter noget mere primært. Dette noget mere primært er den viden der er indlejret i et politisk systems traditioner, institutioner, vaner, rutiner, historie etc.

Ideologisk politik, hvis det implementeres i et samfund, vil derfor altid være fejlslagen. Det vil være fejlslagen af den enkelte årsag, at den viden den postulerer den besidder ikke er genuin viden, den er allerhøjest partiel eller i værste fald fuldstændig forkert og idiosynkratisk. Politiske ideologier forudsætter en praktisk viden som selv samme ideologi benægter. Det er derfor at politiske ideologier enten bryder fuldstændigt sammen eller for at forhindre dette, anvender terror og tvang for at tilpasse virkeligheden det ideologiske verdensbillede. De politiske ideologier er repræsentanter for en politisk partiel viden og kan derfor ikke indfri deres rationalistiske søgen efter sikker og komplet viden.

Spørgsmålet er nu, hvad er alternativet til ideologisk politik? Ja, det er traditionens politik. Det er en politikforståelse og politisk viden der udspringer fra tolkninger af de politiske traditioner og institutioner der nu engang eksisterer. Traditionen er den horisont hvor menneskets viden og erfaringer er indlejret. Oakeshotts politikforståelse tager udgangspunkt i vores forsøg på at lære af traditionen, den praktiske viden, der er indlejret i forskellige institutioner, vaner og rutiner. Dette har den umiddelbare konsekvens at politik ikke udspringer fra prædefinerede løsningsmodeller eller teknisk viden. Men udspringer fra en fortolkning af hvad man har gjort og hvad der allerede er gældende. Vi skal ikke abstrahere fra traditionen og den praktiske fornuft, men derimod skal vi forsøge at erfare og tolke på den. Dermed også sagt at der er rum for hvorledes vi kan tolke traditionen, ja det er det der gør genuin politik mulig. Vores tolkninger af traditionen levner rum for pluralisme og forskelligheder. På den anden side er der også grænser for hvad vi kan læse ind i vores politiske tradition. Det afgørende er at accepten af traditionen og dens mange fortolkningsmuligheder åbner op for politisk pluralisme. En pluralisme der oftest er fraværende i politiske systemer der er styret af ideologier. Udgangspunktet for konservativ politik er hverken staten eller individet, hverken velfærdsstaten eller markedet, men civilsamfundet.

Konservativ politisk økonomi

Et frit marked er forudsætningen for et frit civilsamfund, herom skal der ikke herske tvivl. Pointen er snarere hvad vi mere præcist lægger i et frit marked og hvorledes vi betragter markedet som en værdi. Først og fremmest fremstår markedet for den konservative som en nødvendig, men ikke tilstrækkelig betingelse for et frit samfund. Et frit marked er nødvendigt for et pluralistisk frit samfund, men der findes samfund, der er udemokratiske og ufrie, og samtidigt har et frit marked. Omvendt findes der ikke demokratier og frie samfund, der ikke, i en eller anden udstrækning, har et frit marked.

Hvorfor forholder det sig sådan? For det *første* er det igen ganske relevant at inddrage Oakeshott. Oakeshott skelner mellem to grundlæggende forståelser af det politiske og hvorledes staten skal virke. Nærmere betegnet skelner Oakeshott mellem det han kalder *enterprise association* og det han kalder *civil association*. Staten i *enterprise association* er karakteriseret ved at være formålsstyret. Staten og samfundet ses som agenter der har et bestemt formål som det skal forfølge i forhold til borgerne og det civile samfund. Det politiske bliver derfor at implementerer forskellige politikker der fremmer de givne formål. Det vil sige at politikken tager sigte på at indfri bestemte værdier eller principper på vegne af borgerne og civilsamfundet. Staten og det politiske bliver indenfor denne kontekst perfektionistisk, den forfølger og forsøger at indfri bestemte værdier eller opfattelser. Modsat forholder det sig med *civil association*. Staten og det politiskes opgave i *civil association* er begrænset. Staten er begrænset i og med at statens rolle ikke er at repræsenterer noget substantielt formål el. lign. Borgerne er netop karakteriseret ved ikke at have fælles interesser, værdier eller principper. Statens rolle bliver derfor, ikke at basere sin politik på noget bestemt formål. Staten skal med andre ord ikke være en policymaker eller forfølge bestemte politikker/polices. Det politiskes opgave er at formulere de regler og procedure, der er forudsætningen for *civil association*.

Civil og *enterprise association* når de betragtes som historiske artefakter kaldes henholdsvis, *societas* og *universitas*. Det er Oakeshotts *pointe* at *societas* er et historisk produkt, som det har taget generationer at opbygge og vedligeholde. I kraft af at det er et historisk produkt er det ligeledes noget der kun kan opretholdes i kraft af menneskelige handlinger og engagement. Det kunne være anderledes, og man kunne tilføje, desværre er det anderledes! Vor tids ideologier, Marxisme, Leninisme/Stalinisme, Nazisme, Socialdemokratisme har alle det tilfælles at de er eksempler på *universitas*. De forsøger at organisere samfundet og styre det politiske i forhold til prædefinerede formål. Dette er ikke en harmløs hændelse eller tilbøjelighed. Heri ligger gemt vor tids moderne dæmoni. En dæmoni hvis resultat er en eliminering af respekt for det enkelte menneskes værdighed og frihed. Det er her, at argumentet for et frit marked er stærkest. Det frie marked er nemlig det modsatte af *enterprise association*'s bestræbelser på at styre samfundet efter en bestemt retfærdighedsopfattelse. Det frie marked åbner op for frihed fordi markedet netop åbner op for det enkelte menneskes mulighed for selv at forme og skabe sit liv i overensstemmelse med vores samvittighed. Med hvem vi skal interagere med og hvad vi skal interagere om, er noget den enkelte selv skal beslutte sig for. Hvis det overlades til eksempelvis staten kappes forbindelsen mellem vores handlinger og vores samvittighed og den enkelte borgere bliver betragtet som et middel til opfyldelse af statens eller andres formål. Det frie marked, eller kapitalisme, er en nødvendig forudsætning for individuel frihed. Alle alternativer til det frie marked er baseret på en fundamental undertrykkelse af det enkelte menneskes frihed, frihed forstået som sammenhængen mellem ens handlinger og ens samvittighed. I den udstrækning at man skal opretholde et frit samfund, *civil association*, er forudsætningen fraværet at ideologiske projekter, herunder også ideen om social retfærdighed. I det øjeblik man gennemfører en politik baseret på en socialistisk ide om social retfærdighed, gør vi borgerne til midler til opnåelse af sociale retfærdighed. Med andre ord så dispenserer vi med borgernes frihed og reducerer borgerne til midler.

Et *andet* vigtigt argument for markedet grunder sig i en antagelse om menneskets begrænsede rationalitet og viden. I denne kontekst er det relevant at inddrage den østrigsk-amerikanske politolog og økonom F. A. Hayek. Hayeks argumenter for det frie marked er mange, men det er især et argument, der er interessant. Det er et argument, som ikke er baseret på normative argumenter, men er baseret på et epistemologisk argument (Hayek 1960 og 1982). Hayeks forsvar for det frie marked er baseret på den meget konservative antagelse at det enkelte menneske besidder en partiel viden, der i mange henseender ikke kan artikuleres eksplicit, med andre ord er vores viden for det meste begrænset og implicit. Hayeks brillante *pointe* er, at den eneste proces, der er optimal, under disse givne forudsætninger om individets partielle

og implicite viden, er markedet. Markedet er en proces hvori informationer udveksles mellem forbrugere og producenter. Kun det frie marked tillader at informationer kan flyde frit mellem eksempelvis forbruger og producent. Hvad vi vil købe eller investerer i kommer kun til vores bevidsthed i det øjeblik, at vi, som forbruger eller investor, bliver konfronteret med varer eller investeringer, der byder sig til på markedet. Først der bliver vi opmærksomme på vores præferencer. På den anden side vil producenter opdage hvad de kan tilbyde af varer eller investeringer gennem deres evne til at producere disse tilbud. Det vil sige at vores viden og evne til at producere og planlægge en produktion, kun bliver eksplicit i det øjeblik vi står i en konkret situation og skal benytte denne viden. Det er derfor at det frie marked og frihed generelt er overlegne i forhold til planlægning og tvang. Når informationerne således flyder frit opnår man en optimal situation i det der hverken produceres for meget eller for lidt. Denne mangel på et frit marked hvor informationer kunne flyde frit førte til de tidligere østeuropæiske planøkonomiers fallit. Der var ikke en markedsmechanisme, der kunne informationer om hvad og hvor meget der skulle produceres. Socialisme og planøkonomi kan med rette siges at være fuldstændige urealiserbare og urentable, de er simpelthen umulige at implementere. Man kan derfor hævde at et godt argument for det frie marked er, at den har nyttige konsekvenser og, i sammenligning med andre konkurrerende økonomiske systemer, er langt mere effektiv og værdiskabende. Socialisme er med andre ord en epistemologisk umulighed.

Et tredje vigtigt argument for kapitalisme og privat ejendomsret er at privat ejendomsret repræsenterer og udtrykker menneskelig civilisation. Dette skyldes, at privat ejendomsret er et resultat af menneskets overvindelse af naturen og dermed også et eksempel på, at mennesket kan tage vare på sin egen skæbne og ikke udelukkende er overladt til naturens vold. Mennesket træder ud af nødvendigheden og ind i friheden gennem denne undertvingelse af naturen. Man kan måske formulere det sådan at privat ejendomsret er noget der realiserer det humane i mennesket. Privat ejendomsret skaber både skel og samhørighed. Det skaber et skel mellem dit og mit og kan derfor siges at være ophav til en grundlæggende moralsk relation. Privat ejendomsret betyder, at jeg ikke uden videre kan bemægtige mig andres ejendom og ressourcer, som er nødvendige for deres liv og levned. Såfremt der ikke var en privat ejendomsret ville der være anarkiske tilstande og enhver form for kultur og civilisation ville bryde sammen. Men samtidig skaber privat ejendomsret samhørighed i den udstrækning at det skaber et forpligtende samarbejde mellem mennesker. Ejendomsret er fundamentet for familien, det at der er et hjem og ejendele der tilsammen danner rammen om familielivet skaber samhørighed og sammenhængskraft. Et samfund bestående af mennesker der ejer ejendom er et stabilt og konservativt samfund. Diverse konservative teoretikere har betonet dette argument for privat ejendomsret (Scruton 1980 og Nisbet 1986).

Der er således vægtige grunde for konservatismens forsvar for privat ejendomsret og kapitalisme. Men betyder denne, til det grænsende, lovprisning, at markedet er fuldstændigt autonomt og, at der slet ikke er plads til det politiske? Betyder det at staten udelukkende skal være den institution, der garanterer en retstilstand, der kan sikre at kontraktbrud kan retsforfølges samt, at den private ejendomsret beskyttes og håndhæves. Nej, selvfølgelig ikke. Dette skyldes grundlæggende to forhold. For det første er markedet ikke et mål i sig selv. Markedet er værdifuldt fordi det understøtter et frit samfund i en sådan grad at det ligefrem er en nødvendig forudsætning for det frie samfund. Men markedet i sig selv er ikke et formål, men et væsentligt middel til opnåelse af noget, der er meget vigtigere nemlig et frit civilsamfund, hvor borgerne nyder rettigheder og frihed til at organisere og leve sit liv. Statens opgave bliver i denne forbindelse andet og mere end ren ordenshåndhævelse. Staten og det politiske skal tilvejebringe forudsætningerne for at civilsamfundet kan trives og opretholdes. Staten får således en positiv opgave i at understøtte og beskytte civilsamfundets grundlæggende institutioner, her tænkes specielt på familien, børns vilkår, miljø- og klimaspørgsmål, sikring af et minimumsniveau af uddannelse samt sikring af mennesker, der på ingen måde kan opretholde

en tålelig og menneskeværdig tilværelse. Konservatismen kan i den forbindelse siges at understøtte en minimalvelfærdsstat, der sikrer det enkelte menneske eksistensmuligheder således, at vedkommende kan vedligeholde og operere i civilsamfundet, der er så vigtigt for et godt og frit liv. Med andre ord så skal markedet tjene civilsamfundets formål, og dertil kan man anvende staten til at foretage korrektioner af markedskræfterne, således at disse ikke undergraver civilsamfundets sammenhængskraft og dets forudsætninger. Markedet skal med andre ord ikke udelukkende tjene individuelle interesser, men også civilsamfundets interesser. Det *andet* forhold der gør at konservatismen ikke betragter markedet som et udtømmende mål er, at markedet ikke kan opretholde sine egne kulturelle forudsætninger. Markedet er med andre ord ikke noget autonomt eller selvgenerende. Der er med andre ord nogle kulturelle og værdimæssige forudsætninger for markedet, forudsætninger, der ikke umiddelbart kan genereres og forvaltes af markedet alene. Hertil behøves staten som en opretholder af det kulturelle og værdimæssige grundlag for markedet. Den schweiziske økonom Wilhelm Röpke (1899-1966) så ganske tydeligt at markedet ikke operer i et kulturelt og værdimæssigt tomrum. Markedet er en kulturel praksis og har som sådan nogle givne forudsætninger. Hvad er disse kulturelle forudsætninger? Først og fremmest er det en kultur der fremmer og beskytter tillid. Uden en grundlæggende tillid til vores medmennesker er der intet incitament eller tilskyndelse til at indgå kontrakter eller samarbejdsrelationer. Med andre ord så fordrer en fri markedsøkonomi eller kapitalisme eksistensen af en både moralsk og social kapital. Social kapital referer til civilsamfundets evne til at fostre og vedligeholde tillid på samfundsmæssigt plan. Dertil behøves institutioner der kan skabe og vedligeholde tillidsskabende vaner og livsformer. Her er det specielt civilsamfundets mange og diverse sammenslutninger og foreninger, der kan være rammen om tillidsskabende aktiviteter. Moralsk kapital referer til det enkelte menneskes evne til at tilegne sig et samfunds værdier og moralske principper, her spiller familien en stor rolle, som det sted der viderebringer grundlæggende værdier og principper til de fremtidige generationer af borgere. En høj grad af social og moralsk kapital forøger borgernes tillid til sine medmennesker, hvilket er forudsætningerne for samarbejde og gensidighed. Uden samarbejde og gensidighed er det frie marked ikke muligt. Økonomisk vækst og frihed er helt afhængig af at der eksisterer en grundlæggende tillid til sine medmennesker og de politisk-juridisk-økonomiske institutioner i samfundet. Pointen er at markedet i sig selv isoleret set ikke selv kan tilvejebringe hverken moralsk eller social kapital. Det er her at staten og civilsamfundet har en afgørende politiske rolle at spille i forbindelse med opretholdelsen af de forudsætninger der gør et frit marked muligt. Staten skal tilvejebringe mulighederne for civilsamfundets institutioner og opbyggelsen og vedligeholdelsen af både moralsk og social kapital. Staten skal ikke promovere bestemte substantielle værdier, men skal derimod opretholde og promovere regler og procedurer, der fremmer social og moralsk kapital. Kun herigennem er det muligt, at opretholde hvad Oakeshott kaldte civil association præget af en civil orden med respekt for det enkelte menneske og de frivillige sammenslutninger, der tilsammen udgør civilsamfundet. Staten skal ikke trække en bestemt retfærdighedsopfattelse ned over civilsamfundet og dets mange og diverse institutioner og sammenslutninger. Men markedet skal ligeledes ikke tjene som et paradigme eller forbillede på hvordan man skal organisere menneskelige relationer. Markedstænkningen degenerer til ren ideologi såfremt man betragter markedet som et moralsk ideal der skal være gældende for alle relationer i samfundet. Den bliver ligeså frihedsundertrykkende og ødelæggende for civil samfundet, som hvis det var statens specifikke retfærdighedsopfattelse, der skulle være målestokken for alle handlinger og institutioner. En ideologisk gennemført markedstænkning applikeret til alle samfundets institutioner vil kun medføre tab af sammenhængskraft og mening for samfundets medlemmerne og til sidst eroderer grundlaget og forudsætningen for det frie marked. Konservatismen skal således undgå både en velfærdsstatsfundamentalisme såvel som en markedsfundamentalisme. Grundlaget for en konservativ politisk filosofi er civilsamfundets institutioner og sammenslutninger, ikke staten eller markedet!